

Hoofdstuk 8

Transsexualiteit en een Schriftuurlijke mensvisie en ethiek

Drs. Th.A. Boer

8.1 Inleiding

In dit hoofdstuk gaan wij in op de rol en het belang van een mensvisie in ethische problemen rond transsexualiteit. We beginnen met enkele inleidende opmerkingen over een mensvisie, waaruit zij bestaat, en hoe zij samenhangt met de moraal (§ 2). Daarna schetsen we enkele hoofdlijnen uit een Christelijke mensvisie die relevant zijn voor het denken over genderdysforie en transsexualiteit (§ 3). We gaan daarbij met name in op de aspecten van de mens als schepsel van God, de mens als eenheid van lichaam en geest, het aspect van de voortplanting, op de manier waarop we met geboden omgaan, en op het element van hoop door de verlossing in Christus. In § 4 bekijken we wat “hoop” in het geval van de transsexueel zou betekenen en zetten vraagtekens bij zowel valse hoop als wanhoop. In § 5 volgen enkele conclusies.

8.2 Wat heeft een mensvisie met de moraal te maken?

a Het begrip “mensvisie”

Spreken over mensvisies is op dit moment in het Nederlandse gezondheidszorgdebat niet gebruikelijk. Daarvoor zijn twee redenen. Allereerst zijn mensvisies niet een-twee-drie op concrete situaties toepasbaar, terwijl in de praktijk juist behoefte bestaat aan concrete handelingsregels. De vertaalslag van mensvisie naar een concreet moreel probleem is soms problematisch en legt beslag op onze schaarse tijd. Een tweede reden is dat mensvisies onderling sterk verschillen. Een humanistische mensvisie legt de nadruk op de mens als zelf beschikkend wezen, terwijl een godsdienstige mensvisie meer nadruk legt op de afhankelijkheid van de mens. Sommige visies beschrijven de mens in biologische termen, terwijl andere hem juist primair zien als een geestelijk wezen. Vragen we door, dan wordt duidelijk hoe onoverbrugbaar sommige verschillen zijn. In de moderne ethiek spreekt men dan ook liever over het niveau van handelen. Daarbij gaat het niet om wat wij “ten diepste” vinden, maar om onze kijk op een concreet moreel probleem.

Deze twee redenen zijn maar ten dele plausibel. Concrete morele posities zijn nu eenmaal afhankelijk van dieper liggende overtuigingen. Wordt die samenhang ontkend, dan gaat de moraal een eigen leven leiden met het gevaar dat zij gaat lijken op een kip zonder kop. Het lijntje tussen moraal en mensvisie mag dan lang zijn, het is er wel en dat moet zo blijven.

Wat is een mensvisie? Een mensvisie is onderdeel van een levensbeschouwing. Een *levensbeschouwing* bestaat uit overtuigingen over wat wij het belangrijkste in het bestaan vinden: theoretische overtuigingen (d.w.z. overtuigingen over wat “het geval is”) en normatieve overtuigingen (d.w.z. over wat “het geval zou moeten zijn”). Wanneer een levensbeschouwing uitgaat van het bestaan van God, spreken we van een *religie*. Op zijn beurt omvat een *mensvisie* die overtuigingen binnen onze

levensbeschouwing die over de mens gaan. Zij is dus niet los verkrijgbaar, maar staat in een groter geheel.

b Een verkeerd lichaam of een verkeerde “geest?”

Ook bij het denken over transsexualiteit spelen mensvisies een rol. “Zeg me hoe u over transsexualiteit denkt, en ik zal u zeggen wat uw mensvisie is”. Dat maakt het probleem van transsexualiteit belangrijker dan men op grond van de aantallen mensen die het betreft, zou verwachten. Definiëren wij het verschijnsel “transsexualiteit” als “*een duurzame en diepgaande discrepantie tussen iemands biologische geslacht en het geslacht waartoe iemand zich voelt behoren,*” dan wordt duidelijk dat het probleem in andere, meestal minder vergaande vormen voor velen herkenbaar is, bij wie het feitelijke zelfbeeld verschilt van het ervaren, of gewenste zelfbeeld. In sommige gevallen wordt zo'n verschil geweten aan psychische stoornissen. Magere mensen die zichzelf te dik vinden, kunnen lijden aan anorexia nervosa; niet hun lichaam (daar mankeert niets aan), maar hun zelfbeeld is het probleem. Maar een verschil tussen “feit” en “ideaal” is niet per definitie een stoornis. Een voorbeeld is dat mensen van nature de neiging hebben om alleen aan zichzelf te denken, terwijl de moraal nu juist stelt dat die “natuurlijke” neigingen moeten worden ingedamd. Iedereen kent op eigen wijze en met een verschillende intensiteit de kloof tussen feit en beleving, tussen neiging en moraal, tussen werkelijkheid en ideaal. Daar is niets nieuws aan.

Vragen we aan een transsexueel wat zijn belangrijkste probleem is, dan zal hij zeggen: “Ik zit in het verkeerde lichaam.” In biologisch, genetisch of medisch opzicht zijn er echter geen problemen. Sommigen concluderen dat dus sprake is van een psychisch probleem. Veelvuldig horen we dat geest¹ en lichaam niet bij elkaar passen. Anderen ontkennen dit en wijzen er op dat transsexuele mensen voor het overige, afgezien van hun genderdysforie, geestelijk gezond of nagenoeg gezond kunnen zijn.

Als wij nu zouden vaststellen dat bij genderdysforie noch iets mis is met het lichaam, noch met de geest, dan zit de kern van het probleem dus in de *combinatie* van die twee. Net zoals je bij een relatieprobleem kunt zeggen: meneer Jansen is een prima vent en mevrouw Smit een voortreffelijke vrouw, maar samen? Dat botert gewoon niet. Om die reden zouden wij een eventueel huwelijk tussen meneer Jansen en mevrouw Smit sterk afraden. Maar een transsexueel heeft die keuze niet. Als voorkomen niet kan, zal een andere oplossing moeten worden gezocht, zoals vreedzame coëxistentie tussen lichaam en geest, of aanpassing van lichaam of geest.

Of we het probleem nu zoeken in het lichaam, in de geest, of in de combinatie van beide, dan is nog niet gezegd wat de oplossing is. Velen zien de *oorzaak* van het probleem bijvoorbeeld in de geest, maar concluderen niettemin dat de *oplossing* ligt in een aanpassing van het lichaam. Kijken we nog maar eens naar het voorbeeld van meneer Jansen en mevrouw Smit. Stel dat het probleem niet ligt bij meneer Jansen (daar is niks mis mee), maar bij mevrouw Smit, die erg bemoeizuchtig is. Natuurlijk is de eerste gedachte dat *zij* dus moet veranderen. Maar als dat onmogelijk blijkt, kan meneer Jansen ook eieren voor zijn geld kiezen en zeggen: “Ik pas me wel aan. Ik zal haar gedrag maar voor lief nemen.” Zelfs al zouden we concluderen dat transsexualiteit teruggaat op een ontwikkelingsstoornis op het psychische vlak, dan nog kan men van mening zijn dat het lichaam aangepast dient te worden.

c Het wenselijke en het mogelijke

Eén van de redenen om “eieren voor je geld te kiezen” is dat de oplossingen voor genderdysforie allemaal wel mooi kunnen klinken, maar ook nog haalbaar moeten zijn. In de ethiek wordt wel gezegd: “Ought implies can.” Je kunt geen ijzer met handen breken. Te veronderstellen dat de mens

¹ Wordt in dat verband gesproken over “geest”, dan kunnen we dat waarschijnlijk vrij vertalen met termen als “psyche” of “genderidentiteit”. In deze paragraaf sluiten we bij dat taalgebruik aan.

zich zomaar kan onttrekken aan biologische, fysiologische of psychische processen legt mensen zware lasten op en kan leiden tot emotionele schade. Overspannen idealen kunnen vanuit Bijbels gezichtspunt bovendien een vorm van *hybris* (overmoed) zijn. De mens die denkt voor God te kunnen spelen, de mens die de grenzen van de werkelijkheid niet accepteert maar ze verlegt, de mens die uitgaat van de volstrekt vrije wil, is als de torenbouwers van Babel: hij wil zich onttrekken aan zijn schepselmatigheid en tracht zich tot het niveau van God te verheffen. Als de genderbeleving van een transsexueel onveranderbaar zou zijn, hebben we dat maar te accepteren. Het ligt natuurlijk anders wanneer er aanwijzingen zijn dat dit wèl kan.

De overtuiging over de mate waarin iemands zelfbeeld veranderbaar is, behoort tot het theoretische deel van onze mensvisie. Maar of deze veranderingen niet alleen mogelijk, maar ook wenselijk zijn, behoort tot het normatieve gedeelte van onze mensvisie. Deze samenhang tussen de theoretische en de normatieve aspecten is wederzijds. Want hoewel het feitelijk mogelijke de grenzen vormt voor het wenselijke, verruimt het wenselijke soms ook de mogelijkheden, en kunnen bepaalde normen en idealen onze blik verruimen op wat wij mogelijk achten. Karl Barth heeft dit, toespelend op het *ought implies can*, verwoord als “Du kannst, denn Du sollst,” je kunt het, want het moet. Kenmerkend voor de mens, in onderscheid tot dieren, is zijn vermogen tot zelf-transcendentie. Sommige feiten, mechanismen en processen waaraan hij lijkt onderworpen, verliezen in het licht van Gods geboden hun onontkoombaarheid. Iedereen kent voorbeelden waarin hij zichzelf heeft overwonnen, en waarin iets wat aanvankelijk bijna onmogelijk scheen, achteraf een nieuwe waarde aan het leven heeft toegevoegd. Mensvisies kunnen de mens handelings- en ontwikkelingsmogelijkheden ontnemen, maar zij kunnen ook ons perspectief verruimen en zicht geven op onvermoede uitwegen uit moeilijke situaties. Een mensvisie kan dan bevrijdend zijn.

In de ene mensvisie zijn bepaalde handelings- of ontwikkelingsmogelijkheden geheel afwezig, terwijl zij bij de andere een hoofdrol spelen. Moderne Westerse mensvisies hebben toenemend de neiging om de vraag naar het wenselijke uitsluitend te beantwoorden met een verwijzing naar genetische, psychologische of sociale gegevenheden of geaardheden. Een Christelijke mensvisie staat kritischer tegenover die gegevenheden en houdt nadrukkelijk rekening met de mogelijkheid van verandering. Een vergelijking is op zijn plaats met het zelfbeeld dat we via onze opvoeding mee krijgen. Ouders brengen kinderen opvattingen bij over hun mogelijkheden en grenzen, over wat zij wel en niet kunnen verduren, over hun pijngrens, hun rechten en plichten, over hun trots en hun schaamte. De persoon wiens moeder vertrouwd is met bergwandelen voelt zich in de bergen veel zekerder dan degene voor wiens moeder een keukentrap al een bezoeking is. Voor wie al opgroeit met angst voor een keukentrap, valt een bergwandeling al bij voorbaat buiten het spectrum van het mogelijke. Dikwijls zijn het zulke diepgewortelde, maar onuitgesproken overtuigingen die bepalen of wij iets haalbaar, nastrevenswaardig en dragelijk vinden, of juist irreëel en wreed.

Uit ervaringen van mensen die op verschillende wijzen met hun transsexualiteit zijn omgegaan, concluderen wij dat ook hier onze visie op wat “mogelijk” en “doenlijk” is, een belangrijke rol speelt. De discussie over de vraag: “Hoe om te gaan met genderdysforie?” dreigt oeverloos te worden zolang nog niet is gesproken over de achterliggende verschillen in perspectief. Deze verschillen zijn er de oorzaak van dat antwoorden die voor de één zinvol zijn, voor de ander geen hout snijden. Willen de partijen elkaar in zo'n discussie echt begrijpen, dan zal ook gesproken moeten worden over vragen als: Wat is genderdysforie? Bestaat er zoiets als “een verkeerd lichaam?” Valt er met genderdysforie te leven? Hoe veranderbaar is ons zelfbeeld? Waar lopen onze grenzen, en tot waar lopen de mogelijkheden van menselijk handelen en menselijke ontwikkeling? Wat zijn de taak en de grenzen van de geneeskunde? De antwoorden die wij daarop geven, staan niet los van onze godsdienstige positie, onze ervaringen als mens en als gelovige, en onze relatie tot God.² Een opvatting inzake transsexualiteit wordt een stuk begrijpelijker wanneer die wordt gezien in de context van zijn mensvisie. Worden in zo'n gesprek ook die onderliggende overtuigingen ter discussie gesteld, dan hebben we geen gesprek meer over de moraal, maar over levensbeschouwing.³

² Zie hoofdstuk 10 over “Pastoraat”.

³ Vergelijkbaar is de discussie rond andere morele kwesties, zoals abortus of euthanasie. Ook daar gaat het gesprek ten diepste niet over toepassingskwesties, maar over onze visie op de mens.

8.3 Een Christelijke mensvisie

a De mens als beeld van God

Centraal in zowel de joodse als de Christelijke traditie staat de overtuiging dat de mens is geschapen “naar het beeld Gods” (Gen. 1:26). Nu is een veelgehoord argument dat godsdienst een menselijke projectie is, en dat onze godsvoorstellingen een afspiegeling zijn van ons zelfbeeld. In de Bijbel wordt die mogelijkheid onderkend doch afgewezen. In Genesis wordt nadrukkelijk gesteld dat God het voorbeeld, het ideaal is, en de mens het tegenbeeld, de afbeelding. Als twee beelden uiteenlopen, is het altijd de kopie waar het aan schort, en niet het origineel. Het Christelijk geloof stelt dat de mens is gevallen en dat daarmee ook het “beeld Gods” is gehavend. Zijn we op zoek naar het ideale mensbeeld, dan vinden we dat niet in wat we over mensen weten, maar in wat we—via de Bijbel en via de uitleggingsgeschiedenis daarvan—over God weten. Al is de mens schepsel en niet God, toch spreekt het scheppingsverhaal over de mens als beeld Gods. Bij de problematiek van transsexualiteit willen we proberen om zo dicht mogelijk bij dat beeld te blijven. Daarbij is het onder meer de vraag of een geslachtsveranderende operatie dat beeld herstelt of juist beschadigt. Het beeld van God vinden we ook genormeerd buiten het scheppingsverhaal. Zo zijn de geboden in de wet van Mozes er mede op gericht om het beeld van God te herstellen. Het meest volmaakt vinden we een Christelijke mensvisie belichaamd in Jezus Christus, Gods Zoon die mens is geworden.

b De mens is door God goed geschapen

Zowel het materiële als het geestelijke is door God goed geschapen. We vinden in de Bijbel geen waardenhiërarchie, alsof het ene belangrijker is dan het andere—evenmin als we bij water, H₂O, kunnen zeggen dat de H₂ belangrijker zou zijn dan de O. Iemands gender-identiteit heeft geen betrekking op alleen lichaam of geest, maar op beide. Om deze reden is het problematisch om te spreken over “een vrouw in een mannelijk lichaam,” omdat daarmee de uiterlijke geslachtskenmerken worden geïsoleerd van een veronderstelde inwendige geslachtelijke “essentie.” Dit veronderstelt dat de mens uit een lichamelijk en een geestelijk deel bestaat.

Een belangrijke vraag die de transsexualiteitsproblematiek oproept, is dan ook of er zoiets kan bestaan als een vrouwelijke geest in een mannelijk lichaam, of omgekeerd. Nu kan men zeggen: “Blijkbaar is dat mogelijk: kijk maar naar de transsexueel.” Maar dit heeft zeer verstrekkende gevolgen voor ons mensbeeld. Kijken we nog eens naar het voorbeeld van water, H₂O. Als een onderzoeker beweert dat hij water heeft gevonden bestaande uit twee waterstofatomen en een stikstofatoom, dan kan hij in vakkringen rekenen op twee reacties: “Uw spectroscop is niet in orde,” of “U hebt iets anders gezien dan water.” Uitzonderingen zijn er niet. Als ze er wel zijn, wordt de regel zelf gewijzigd. Water is dan “H₂O of H₂N.” De vaststelling dat er “een vrouwelijke geest in een mannelijk lichaam kan zitten” (al zal een transsexueel zich misschien anders uitdrukken) heeft dan ook grote gevolgen voor onze visie op de eenheid van lichaam en geest. Deze eenheid zou contingent, niet noodzakelijk, zijn geworden. In dat geval moeten we spreken in dualistische termen en zouden we kunnen uitkomen bij een Hindoeïstische mensvisie waarbij lichaam en geest in feite losse bouwstenen van de mens zijn. In het Christelijk denken wordt echter de eenheid van lichaam en geest sterk benadrukt. Er mag dan een begripsmatig en functioneel onderscheid zijn, er is zeker geen scheiding.

Het Oude Testament zegt dat de mens “stof” is en tot stof zal wederkeren (Gen. 3:18). Wat die stof tot mens maakt, zijn de levensadem (*nešjama*) die God in zijn neus blaast, en de geest van God (*ruach*), die hem verbindt met God en op God doet lijken. Ook in het Nieuwe Testament vinden we aanwijzingen voor een onderscheid tussen lichaam en geest, maar in gevallen van een scheiding (zoals bij geestvervoering, of bij de dood) is deze altijd slechts tijdelijk. Al zouden we dit “dualisme” kunnen noemen, toch dienen we te bedenken dat de tegenstelling “lichaam”—“geest” geenszins parallel loopt met ons onderscheid “lichamelijke sexe”—“ervaren sexe.” Iemands sexe behoort in het

Bijbelse denken in zijn geheel tot het “lichaam.” “Genderdysforie” is op deze basis dan ook geen tegenstelling tussen lichaam en geest, maar één *binnen* het bezielde lichaam.

Op deze basis kunnen we concluderen dat een mens geen lichaam *heeft*, hij *is* het. Het lichaam is een verschijningsvorm van de persoon zelf. Een mannelijk lichaam duidt er op dat je man bent, en heb je een vrouwelijk lichaam, dan geeft dat aan dat je vrouw bent. Iemand is dus niet volledig mens wanneer essentiële lichamelijke geslachtskenmerken niet worden aanvaard. Wanneer iemand zijn lichaam door medische ingrepen laat veranderen, is daarom eerder een probleem gecreëerd dan dat er één is opgelost: men heeft zich van het eigen lichaam vervreemd.

Een andere moeilijkheid bij geslachtsveranderende ingrepen is het opgeven van de relatie tussen seksualiteit en voortplanting. Vanuit scheppingstheologische overwegingen spreekt men wel van de twee doelen van de sexuele gemeenschap: een uiting van intimiteit en eenheid, en de mogelijkheid van voortplanting. Door een geslachtsveranderende operatie worden deze twee elementen uiteen gehaald, waarbij het ene element wordt opgeofferd aan het andere. Al blijkt in veel gevallen deze koppeling toch al onmogelijk (denk aan onvrijwillige kinderloosheid), het is de vraag of deze door een geslachtsveranderende operatie *moedwillig* en blijvend mag worden verbroken; zo'n ingreep impliceert immers sterilisatie.

c De mens is gevallen—transsexualiteit als probleem

De Joodse en Christelijke traditie stellen dat de mens door de zonde dusdanig is beschadigd dat hij er zonder Gods hulp niet uit komt. In de Reformatorische traditie wordt nog eens benadrukt dat aan die beschadiging in principe niets is onttrokken: niet alleen onze natuur, maar ook onze “natuurlijke” religiositeit, onze normen, onze waarnemingen en onze verklaringen voor die waarnemingen. Hoe meer wetenschappelijke theorieën zich uitspreken over het wezen en de bestemming van de mens (en niet meer zuiver beschrijvend bezig is), des te meer moeten we ermee rekenen dat ook zij feilbaar zijn. Hoe verder verwijderd van de waarnemingen die ze verklaren, des te sterker kunnen zij dan ook uiteen lopen.

Ook inzake transsexualiteit gaan de opvattingen uiteen, al moeten we de verschillen ook weer niet overdrijven. Immers, dat het een probleem is (en geen normale of zelfs wenselijke variatie in de schepping), daar lijkt iedereen het over eens. Evenzo lijkt er een consensus te bestaan dat de oplossingen voor dit probleem geen van alle echt bevredigend zijn. Zowel aan het blijven leven met genderdysforie, als aan het laten verrichten van een geslachtsveranderende operatie kleven bezwaren. Het is dus belangrijk om te bedenken dat alle meningen over transsexualiteit het karakter hebben van een zoektocht naar een probleemoplossing.

d Oudtestamentische geboden

Christenen willen zich in hun zoektocht naar een oplossing laten leiden door de Schriften. Maar hoeveel vinden we daar over transsexualiteit? Er wordt wel gesteld dat het verschijnsel in Bijbelse tijden onbekend was. Weliswaar kunnen we uit Deut. 22:5 opmaken dat sommigen zich kleeadden als leden van het andere geslacht: “Een vrouw zal geen mansklederen dragen en een man geen vrouwenkleed aantrekken, want ieder die deze dingen doet, is den Here, uw God, een gruwel.” Een andere tekst in dit verband is Deut. 23:1: “Hij, die door kneuzing ontmand is of wien het mannelijk lid is afgesneden, zal niet in de gemeente des Heren komen.” Regelmatig wordt gesteld dat deze geboden, net als vele andere, in onze tijd niet meer van toepassing zijn. In de Christelijke traditie worden zulke “buiten werking stellingen” echter zeer behoedzaam gemotiveerd. Een eerste motief is dat geboden uit de Joodse cultus niet meer van toepassing zijn omdat Christus het nieuwe, volmaakte offer is. Voorts bestaan er geboden die door Christus niet opgeheven, maar verdiept zijn; daardoor is een groot aantal geboden over bijvoorbeeld oorlogvoeren naar de letter weliswaar opgeheven, maar in hun diepste bedoeling—in dit geval de bescherming van menselijk leven—juist versterkt. Een derde kanttekening is dat in een aantal gevallen niet de verboden zijn opgeheven, maar de strafmaat. In alle

gevallen waarin de Christelijke traditie Oudtestamentische geboden niet langer letterlijk toepast, zijn daar dus goede redenen voor, en in alle gevallen is de intentie achter de geboden nog steeds actueel.

Hoe zit dat met geboden in verband met transsexualiteit? Sommigen stellen dat zij op een cultische context zouden slaan en dus niet langer van kracht zijn. Maar al zouden zij in de cultus zijn *ontstaan* (wat gezien de context niet waarschijnlijk is), dan nog zijn zij voornamelijk buiten de cultus *toegepast*, d.w.z. op mensen die we tegenwoordig “travestieten” en “transsexuelen” zouden noemen. Hoewel er culturele verschillen zijn tussen Bijbelse tijden en het heden, er is waarschijnlijk nooit een tijd geweest waarin deze geboden vanzelfsprekend en voor allen onomstreden waren. Niet alleen iemand in de huidige tijd, maar ook een transsexueel uit de Bijbelse periode, zal gezegd kunnen hebben: “Wat zijn dat voor geboden? Begrijpen ze niet dat dit voor mij een diepe noodzaak is?” In zekere zin geeft *ieder* gebod reden tot aanstoot, nu èn toen. Het verbod op doodslag werd niet alleen gegeven aan lustmoordenaars maar ook aan mensen die dachten alle reden tot doden te hebben. Het verbod op overspel gold niet alleen voor mensen die lak hadden aan elke vorm van trouw, maar vooral voor goede, wellicht ook eervolle mensen die dachten dat overspel de enige uitweg uit hun misère zou zijn. Diefstal werd niet alleen verboden aan beroepsdieven, maar ook aan mensen die oprecht meenden dat diefstal de enige uitweg was. In al die gevallen hebben de geboden mensen opgeroepen om *niet* te doen wat hun hart hen ingaf. Het gebod tot het dragen van kleren van de tegenovergestelde sexe is daarop geen uitzondering. Het gebod was niet alleen van toepassing op mensen die zich uit pure wellust, of alleen maar voor hun plezier, kleedden als de andere sexe, maar voor mensen die daar juist een zeer sterke behoefte toe voelden.

Nu zijn we terecht blij dat geboden tegenwoordig minder rigoureuus worden toegepast. Zowel in de rechtspraak, de publieke moraal of de pastorale context, overal wordt bij overtredingen gezocht of er verzachtende omstandigheden zijn die een uitzondering rechtvaardigen of aanleiding geven tot strafvermindering. Maar de mogelijkheid van uitzonderingen is iets anders dan het schrappen van de regel zelf. Het aanbod aan iemand om te leven als iemand van de tegenovergestelde sexe (waaronder een geslachtsveranderende operatie) is meer dan het scheppen van een uitzondering. Het is het opheffen van een regel, inclusief een afstandname van de gedachten die die regel motiveren. Voor wie zich wil laten leiden door Bijbelse richtlijnen is een afwijzing van de hier genoemde Oudtestamentische geboden alleen “omdat wij tegenwoordig meer weten” dan ook te kort door de bocht. En al kun je met enig recht beweren dat de Oudtestamentische geboden geen *conclusief argument* tegen geslachtsveranderende operaties zijn, een *relevante overweging* zijn zij wel.

e De mens door Christus vrijgemaakt: vergeving en hoop

Een visie op de val en de zondigheid van de mens is niet “af” zonder een visie op de verlossing van de mens. Elementair in een Christelijke mensvisie is de overtuiging dat God zonden vergeeft en condities schept voor een nieuw begin. Het eerste element, de *vergeving*, is het minst problematisch. Het wil zeggen: als de genderdysforie is veroorzaakt door verwijtbaar gedrag, of als mensen met een bestaande genderdysforie verkeerd zijn omgegaan, is er Gods aanbod van een volledige en voorbehoudsloze vergeving.⁴ Spreken wij echter over de *hoop op herstel van gebrokenheid*, dan zijn de vragen moeilijker te beantwoorden en gaan de meningen binnen de Christelijke gemeenschap uiteen. De meesten zullen erkennen dat de situatie van de transsexueel tragisch is: er zijn immers geen wondermiddelen tegen genderdysforie gevonden en de oplossingen die er wel zijn (verandering of acceptatie) zijn onvolledig of omstreden. Van sommige mensen die een operatie hebben ondergaan, horen we goede berichten, van anderen minder goede. Evenzo horen we getuigenissen van mensen die langs pastorale weg met hun genderdysforie hebben leren leven, en in een enkel geval van mensen bij wie het probleem in het geheel lijkt te zijn opgelost.

De vraag waar het ook de transsexueel om gaat, is: is er hoop voor mij? Als iemand zegt hoop te hebben, impliceert dat vier dingen. Ten eerste de erkenning van het probleem. Als een situatie niet als problematisch wordt ervaren, spreken we niet van hoop op een oplossing, maar eerder

⁴ Zie hiervoor hoofdstuk 10 over “Pastoraat.”

van vrees voor verandering. Ten tweede impliceert hoop de subjectieve overtuiging dat er een uitweg bestaat, al is de kans om die te vinden nog zo klein. Anders zouden we immers niet spreken van hoop, maar van wanhoop. Een derde kenmerk van hoop is de bereidheid om alles in het werk te stellen om tot een oplossing te komen, net zoals een drenkeling alles doet om zich zichtbaar of hoorbaar te maken. Een vierde kenmerk tenslotte is dat hoop een objectieve referentie moet hebben, d.w.z. de hoop moet gegrond zijn. Van de terminale patiënt die beweert dat hij volgende week weer hoopt te kunnen tennissen, spreken we niet van hoop, maar van valse hoop of van illusie.

8.4 Hoop

a Hoop waarop?

Het Christelijk geloof spreekt niet alleen van schepping, gevallenheid, het gebod, en vergeving, maar ook van hoop. Hoop waarop? Wanneer deze vraag aan een transsexueel wordt gesteld, zal de één zeggen: “Ik hoop dat ik mijn genderdysforie leer te accepteren.” Een ander zal zeggen: “Ik hoop dat mijn lichaam aangepast kan worden aan mijn geslachtelijke beleving.” En weer een ander zal zeggen: “Ik hoop dat mijn geslachtelijke beleving zich aanpast aan mijn lichaam.” Op een of andere wijze is elk van deze wensen samen te vatten als de “hoop op een gelukkig en evenwichtig leven.” Dit mag vanzelfsprekend lijken: een gelukkig leven wil toch iedereen? Maar iemand kan zich zo op één oplossing voor het probleem vastleggen, dat andere oplossingen geen enkele kans meer maken. Stel dat iemand aan boord van een zinkend schip ervan is overtuigd dat reddingsboten ondeugdelijk zijn, en daarom alleen gered wil worden door een helikopter. Wij zouden in dat geval proberen hem van de veiligheid van de sloepen te overtuigen, en als hij ondanks onze aandrang nog niet wil instappen, zullen we zo iemand beklagenswaardig of stijfkoppig noemen. Door zich van te voren vast te leggen op één wijze van gered worden, wordt zijn hoop *de facto* verkleind.

Voor veel mensen met genderdysforie is een geslachtsveranderende operatie hun enige hoop: 67% van de transsexuelen die erom vragen komt voor een operatie in aanmerking. Voor velen van hen is hoop op een gelukkig leven identiek met de aanpassing van hun lichaam. Zij kunnen zich niet indenken ooit gelukkig te kunnen zijn in een niet-veranderd lichaam.⁵ Daarmee worden bij voorbaat wegen afgesloten die wellicht hoopvol zouden kunnen zijn.

b Gegronde hoop of valse hoop?

Wie valse hoop wekt, doet de waarheid van het Evangelie evenzeer geweld aan als wie verkondigt dat er geen hoop is. Wanneer wij op basis van een Bijbelse mensvisie van de eenheid van lichaam en geest, op basis van de natuurlijke samenhang tussen seksualiteit en voortplanting, en op basis van Oudtestamentische teksten sceptisch staan tegenover een geslachtsveranderende operatie, dan dringt zich de vraag op of vanuit het Christelijk geloof iets beters kan worden aangeboden dan de geslachtsveranderende operatie die de medische techniek reeds aanbiedt.

Voorzichtigheid is dus geboden wanneer wij spreken over “hoop voor transsexuelen” en daarbij voorbijgaan aan een op het oog zo effectieve oplossing als geslachtsveranderende ingrepen. Anderzijds moet de eerlijke vraag gesteld worden wat een “geslachtsveranderende operatie” nu eigenlijk is, en wat het probleemoplossend effect ervan is. “Geslachtsverandering” in biologische zin zou betekenen: verandering van het menselijk genoom, verandering van de hormoonproductie en verandering van de uiterlijke geslachtskenmerken. Van deze drie is het eerste uitgesloten: een M/V transsexueel is na een operatie genetisch nog steeds volledig man. Hormonaal gesproken eveneens,

⁵ Een parallel van deze denkwijze vinden wij in het boek *Zelf beschikt* (Amsterdam: Balans, 1994), waarin psychiater B.E. Chabot verhaalt hoe hij een depressieve vrouw hulp bij suïcide verleende. Toen hij haar een therapie met anti-depressiva voorstelde, wees zij die van de hand met de woorden: “Dat helpt misschien wel, maar dan ben ik het niet meer.”

reden waarom iemand voor de rest van zijn leven extra hormonen dient te gebruiken. Alleen in de meest opvallende uiterlijke geslachtskenmerken worden er wijzigingen doorgevoerd. Medisch gesproken zijn dit evenwel niet-geïndiceerde ingrepen in een gezond lichaam met aanzienlijke kansen op complicaties. In feite is er medisch gesproken dus een contra-indicatie. Het gewenste bevrijdende effect van de operatie is derhalve, paradoxaal genoeg, voor de volle honderd procent psychisch en sociaal van aard. De betrokkene is door een aantal ingrepen beter in staat om zijn eigen lichaam te accepteren, hoewel het geslacht van dat lichaam onveranderd is gebleven.

Niet dat dit een voldoende argument tegen een geslachtsveranderende operatie is en de daarmee samenhangende sociale en hormonale veranderingen. Want hoewel iemands geslacht niet is veranderd, de *suggestie* dat het gebeurt, leidt bij velen blijkbaar tot een grotere acceptatie van het eigen lichaam. Wat wij wél betogen, is dat de voornaamste bevrijding ook in het geval van een “geslachtsveranderende operatie” in iemands zelfbeeld en zelfacceptatie optreedt. Deze verandering is door de chirurgische ingreep weliswaar geïnduceerd, maar heeft met de operatie zelf niets te maken: iemands zelfbeeld kun je immers niet opereren. Blijkbaar kan iemands psyche wel degelijk veranderen in de richting van een grotere acceptatie van het eigen lichaam. Daarmee is tegelijkertijd gezegd dat de stelling dat er “hoop” is buiten een operatieve ingreep om, in het geheel niet implausibel is. Nogmaals: als de eigenlijke verandering niet bestaat uit de ingreep zelf, maar uit het veranderde zelfbeeld als gevolg van die ingreep, dan zijn er misschien kansen voor een vergrote zelfacceptatie *zonder* zo'n ingreep. Dat vraagt als het ware om een massieve inzet om door middel van psychotherapie resultaten te bereiken die tot dusverre alleen bereikt leken te kunnen worden door operatieve ingrepen.

c Concluderende opmerkingen

Centraal in het streven van de transsexueel naar een gelukkiger leven is de eenheid van zijn geslachtelijke beleving en zijn lichaam. Waar een operatie op doelt, is dat iemand leert te zeggen: “Dit is mijn lichaam. Zo is het goed. Het past bij mij. Het is mij.” En dat is niet alleen de bedoeling van een genderteam: het is de bedoeling van allen die hulp verlenen aan mensen met genderdysforie.

De conclusies van de argumenten tot dusverre zijn er twee. Ten eerste is er, op basis van een Christelijke mensvisie, reden tot scepsis over het doorvoeren van geslachtsveranderende operaties; en ten tweede blijkt dat een geslachtsveranderende operatie, al wordt er een grotere zelfacceptatie door bewerkt, in feite niet is wat zij pretendeert te zijn, omdat er aan het geslacht niets veranderd wordt. Dit is een belangrijk vraagteken bij geslachtsveranderende operaties. want waar we in de huidige tijd toenemend bewust zijn geworden van de noodzaak van volledige en waarheidsgetrouwe patiënt-informatie, wordt door velen nog steeds van een “geslachtsveranderende” operatie gesproken terwijl in feite alles behalve het geslacht wordt veranderd. Het doorvoeren van zo'n operatie vertoont daarmee een opmerkelijke parallel met het voorschrijven van placebo's.

Ook degenen die niet kiezen voor een operatie, zullen hun lichaam moeten accepteren zoals het is, en leren het te zien als een uitingsvorm van hun schepselmatigheid als man of als vrouw. De biologische natuur is voor vele transsexuelen een onaangename en pijnlijke realiteit. Voor degenen die tot een verandering van hun zelfbeeld bereid zijn, is hun biologische natuur echter een steun in de rug, een oproep om het zelfbeeld te toetsen en te corrigeren aan maatstaven die boven het subjectieve beleven uitwijzen. En zij zijn niet de enigen: in principe ieder mens is geroepen om in wezenlijke aspecten van zijn menselijke natuur boven zichzelf uit te stijgen.

Maar ook degenen die tot een dergelijke verandering in het normatieve zelfbeeld niet in staat of bereid zijn, zijn geroepen tot zelfacceptatie: wellicht niet tot acceptatie van het biologische geslacht, maar dan zeker tot acceptatie en relativering van de genderdysforie zelf, zodat deze draaglijk wordt, minder belemmerend wordt voor het individuele welzijn en de sociale omgang en eventueel zelfs tot zegen wordt voor de betrokkene en zijn omgeving.

Genderdysforie is niet te behandelen als een geïsoleerd moreel probleem, alsof het de vraag betreft naar de aanvaardbaarheid van een bepaalde chirurgische ingreep alleen. Evenmin is het alleen een psychisch of medisch probleem, alsof met een eenvoudige diagnose gelijk de hande-

lingsalternatieven waren gegeven. Ook is het niet alleen een pastoraal probleem, alsof het de vraag betreft hoe de transsexueel het beste vertrouwd kan worden gemaakt met de liefde van God. En, tenslotte is het ook niet alleen een zaak van onze mensvisie, alsof we door te zeggen wat een mens is, ook gelijk de instrumenten in handen hebben om de transsexueel in zijn problemen bij te staan. Het is van alles wat. Deze integrale aanpak draagt risico's met zich mee. Aan de andere kant zijn we ervan overtuigd dat een enkelvoudige oplossing meer kwaad dan goed zal doen.